

Список літератури:

1. Політологія / За редакцією О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – Київ: Академія, 1998. – С. 316.
2. Гелей С. Рутар С. Політологія. – Київ: Знання, 1999. – С. 13.
3. Політологія / За редакцією О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – Київ: Академія, 1998. – С. 322.
4. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30 – Ст. 141.
5. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 31. – Ст. 429.
6. Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97 – ВР // Голос України – 1997. – 4 лютого – С. 5.
7. Там само. – С. 5.
8. Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97-ВР // Голос України – 1997 – 4 лютого – С. 5.

Надійшла до редколегії 20.11.2000

*Т.В. Омельченко,
ад'юнкт каф. криміналістики Ун-ту внутр. справ*

Досудові провадження в кримінальному процесі України: становлення і розвиток

Ефективність правосуддя знаходиться в прямій залежності від того, який термін проходить від моменту вчинення злочину до моменту винесення вироку судом. Скорочення цього строку, при збереженні процесуальних гарантій прав особистості, – один з головних напрямків удосконалення кримінально–процесуальної форми. У цьому контексті слід зазначити, що кримінально–процесуальне законодавство деяких зарубіжних країн передбачає прискорене і спрощене провадження у кримінальних справах про злочини, які не являють великої суспільної небезпеки і є нескладними для розслідування (як правило, скоєні в умовах очевидності). Можливість існування різноманітних форм кримінального судочинства (диференціація кримінального процесу) широко обговорювалася в процесуальній літературі і знайшла як своїх прихильників, так і опонентів. Крім необхідності диференціації досудового провадження, висловлено чимало пропозицій щодо удосконалення системи стадій кримінального процесу. Чітка регламентація досудового провадження, особливо початкового етапу розслідування злочинів, є гарантією захисту прав і законних інтересів як потерпілих від злочину, так і осіб, які вчинили злочин. Думається, що при дослідженні проблем, пов'язаних із диференціацією кримінального процесу, крім кримінально–правового аспекту (наявність у матеріальному праві чіткого визначення ступеня суспільної небезпеки злочину) і кримінально–процесуального (складність розслідування, ступінь складності установалення фактичних

обставин справи, наявність певних властивостей в особі, щодо якої ведеться провадження) [1, с. 45], необхідно розглядати і структуру досудового провадження.

Традиційно в структуру досудового провадження відносять розгляд заяв і повідомлень про злочин, порушення кримінальної справи, протокольну форму досудової підготовки матеріалів, дізнання, досудове слідство [2, с. 47] і додаткові провадження [1, с. 25]. При цьому дізнання розглядається як вид, форма попереднього розслідування. У процесуальній літературі неодноразово досліджувалося співвідношення дізнання і досудового слідства. Разом з тим співвідношенню протокольної форми досудової підготовки матеріалів і дізнання приділялося значно менше уваги, тому ця проблема вимагає ретельного наукового аналізу. Слід також зазначити, що ст. 121 Конституції України покладає на прокуратуру здійснення нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю, дізнанням і досудовим слідством. Про протокольну форму досудової підготовки матеріалів у Конституції України не згадується.

Протокольна форма досудової підготовки матеріалів введена у кримінально-процесуальне законодавство СРСР 26 липня 1966 р. для спрощення розслідування очевидних порушень суспільного порядку – хуліганства без обставин, що обтяжують відповідальність. В Україні Указом Президії Верховної Ради УРСР від 24.01.1967 р. Кримінально-процесуальний кодекс був доповнений розділом 7: “Провадження у справах про хуліганство” [3, с. 32]. Згодом за протокольною формою досудової підготовки матеріалів розслідувалося більше 30 складів злочинів. Існування протокольної форми досудової підготовки матеріалів обґрунтовується необхідністю “...максимально наблизити відповідальність правопорушника до моменту вчинення їм злочину” [4, с. 18]. Головні риси протокольної форми досудової підготовки матеріалів полягають у тому, що вона провадиться органами виконавчої влади без участі сторін; не застосовуються заходи процесуального примусу; обставини скоєного злочину встановлюються шляхом одержання пояснення від правопорушника, очевидців й інших осіб; не провадяться слідчі дії.

Інститут дізнання в кримінально – процесуальному законодавстві України має давню історію (при цьому, з огляду на історичні причини, розвивався паралельно і на основі законодавства Росії). Судова реформа 1864 р. вперше встановила три послідовні стадії слідства: “першою засвоєно назви дізнання, другою – попереднього слідства і третьою – судового слідства” [5, с. 371]. Дізнання проводилося головним чином поліцією, попереднє слідство – судовими слідчими, судове слідство – судьями. Характерними рисами дізнання по Статутах кримінального судочинства було те, що воно мало публічний характер, провадилося без сторін і не передбачало участі сторін; являло собою діяльність урядових органів, на яких лежить обов’язок припинення і попередження злочинів; закінчувалося тією миттю, коли справа переходила в стадію по-

переднього слідства; від розшуку відрізнялося тим, що могло здійснювати слідчі акти, які входять до компетенції слідчого і провадилося в двох випадках: а) коли поліція застигла злочин, який щойно скоївся, і є надія, що по гарячих слідах може багато чого з'ясувати, б) коли до прибуття слідчого сліди злочину можуть згладитися.

За Кримінально-процесуальним кодексом УСРР 1922 р. дізнання втратило принципову відмінність від попереднього слідства. Дізнання провадилося в тих же формах, що й попереднє слідство. Розрізняли два види дізнання: в справах, по яких попереднє слідство обов'язкове і дізнання в справах, по яких попереднє слідство не обов'язкове. Матеріали дізнання мали доказове значення для суду. Тим самим до завдання дізнання входило не тільки встановлення факту злочину, а й встановлення винності особи, яка його вчинила. Критерієм, за яким попереднє слідство визнавалося не обов'язковим, була санкція статті: якщо санкція статті передбачала покарання за вчинений злочин менше одного року, матеріали дізнання передавалися для розгляду в суд.

Кримінально-процесуальний кодекс 1961 р. в цілому зберіг тенденцію стирання принципових розбіжностей між дізнанням та попереднім слідством. Дізнання провадилося за правилами, встановленими для попереднього слідства. Розрізняли два види дізнання аналогічно КПК 1922 р. На органи дізнання покладалося прийняття необхідних оперативно-розшукових заходів для виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили. Компетенція органів дізнання і попереднього слідства була обмежена мірою тяжкості вчиненого злочину та складністю розгляду справи. У справах, по яким попереднє слідство було не обов'язковим, органи дізнання проводили розслідування у повному обсязі за деякими винятками: під час проведення дізнання не допускалося участі захисника; потерпілому, цивільному позивачеві, цивільному відповідачеві та їх представникам матеріали кримінальної справи не пред'являлися для ознайомлення, їм лише повідомляли про закінчення розслідування; існували деякі обмеження процесуальної самостійності осіб, які провадили дізнання.

У 1993 р. до Кримінально-процесуального кодексу внесено зміни, відповідно до яких дізнання обмежується моментом встановлення особи, яка вчинила злочин. Існують два види дізнання: дізнання у справах, про тяжкі злочини – провадиться протягом 10 днів і незалежно від встановлення особи, яка вчинила злочин, справа передається слідчому для проведення попереднього слідства. Дізнання у справах про злочини, що не є тяжкими, провадиться до встановлення особи, яка його вчинила. При цьому орган дізнання має право виконувати слідчі дії.

Проект кримінально-процесуального кодексу України, підготовлений Кабінетом Міністрів України в 1996 р., передбачає повернення до схеми, що існувала в КПК 1961 р. Крім цього, пропонується ввести поняття процесуальної діяльності, тобто діяльності органів дізнання, дізна-

вача, слідчого, прокурора та суду з моменту появи приводів і підстав для порушення кримінальної справи до моменту порушення кримінальної справи. Критерієм розмежування компетенції органів дізнання і досудового слідства є тягар вчиненого злочину.

Крім цього, існує теоретична модель кримінально-процесуального кодексу, яка розроблена в період існування СРСР, для прийняття нових кримінально-процесуальних кодексів у республіках СРСР. Автори теоретичної моделі сконструювали дізнання "як початковий етап, на якому виконуються лише невідкладні слідчі дії. Дізнавач не мав права виконувати деякі слідчі дії: пред'являти обвинувачення, обирати запобіжні заходи, закривати кримінальну справу, складати обвинувальний висновок" [6, с. 14]. Таким чином, аналіз історичного розвитку інституту дізнання і протокольної форми досудової підготовки матеріалів приводить до висновку, що існуючий порядок провадження за протокольною формою досудової підготовки матеріалів у цілому відповідає дізнанню по Статуту кримінального судочинства 1864 р.

На наш погляд, дізнання необхідно визначати, як першу стадію кримінального процесу, тобто ту діяльність, що: "... спрямована на перевірку заяв і повідомлень про злочин на предмет рішення питання про порушення кримінальної справи" [7, с. 13]. Початковим етапом даної стадії необхідно вважати наявність приводу до порушення кримінальної справи, тобто момент реєстрації заяви і повідомлення про злочин. З цього моменту починається кримінально – процесуальна діяльність. Дізнання провадиться в 10-денний строк з моменту реєстрації заяви і повідомлення про злочин. У справах про тяжкі злочини дізнання провадиться тільки до встановлення підстав для порушення кримінальної справи, і в повному обсязі у справах, які не являють великої суспільної небезпеки (ті, для яких у даний час передбачена протокольна форма досудової підготовки матеріалів). У справах, які не входять ні в першу, ні в другу групу, дізнання провадиться до встановлення особи, яка вчинила злочин. Доказування в стадії дізнання здійснюється шляхом допиту постраждалих від злочину, витребування документів, огляду місця події і т. ін. По закінченні стадії дізнання можуть бути прийняті рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, порушення кримінальної справи, порушення кримінальної справи і передачу матеріалів дізнання для провадження досудового слідства, порушення кримінальної справи і передача матеріалів дізнання в суд для вирішення справи, передачу матеріалів дізнання по підслідності. Від існування протокольної форми досудової підготовки матеріалів необхідно відмовитися, тому що в ході провадження дізнання можна відразу вирішити питання про передачу матеріалів дізнання в суд для вирішення справи. Дізнання, таким чином, є кримінально – процесуальною діяльністю, а матеріали, зібрані в ході дізнання – доказами у кримінальній справі. При провадженні дізнання процесуальні дії провадяться за правилами, передбаченими для до-

судового слідства, але з заборонаю застосування примусових заходів. З моменту початку дізнання і заявник, і правопорушник наділяються комплексом прав і обов'язків, що дозволяють їм захищати свої права і законні інтереси як особисто, так і за допомогою адвоката. Проведення оперативно-розшукових заходів повинно покладатися не на органи дізнання, а на органи – суб'єкти оперативно-розшукової діяльності. Для забезпечення захисту прав і законних інтересів особистості у справах, осіб, які не досягли повноліття, або в силу своїх фізичних або психічних вад не можуть самі реалізувати своє право на захист необхідно передбачити обов'язкове провадження досудового слідства.

Список літератури:

1. Якимович Ю.К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1991. 2. Савицкий В.М., Ларин А.М. Уголовный процесс: словарь-справочник. М.: Юридическая фирма Контракт; ИНФРА - М, 1999. 3. Ведомости Верховного Совета УССР. – №5 – 1967, – Ст. 63. 4. Басков В.И. Протокольная форма досудебной подготовки материалов. – М.: Юридическая Список литературы, 1989. 5. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства: В 2-х т. Санкт-Петербург: Альфа, 1996. 6. Уголовно-процессуальное законодательство Союза ССР и РСФСР. Теоретическая модель / Под ред. В.М. Савицкого. – М., 1990. 7. Донцов А.М. Проблема соотношения дознания и предварительного следствия в советском уголовном процессе: Автореф... канд. юрид. наук. – Ленинград, 1971.

Надійшла до редколегії 19.06.2000

*Е.И. Рушковская,
ст. преподаватель Одесской национальной юридической академии*

Автономия Аландских островов – возможная модель для автономных образований в современном мире

По мнению многих зарубежных экспертов, опыт функционирования автономии Аландских островов может служить своего рода моделью для автономных образований в современном мире. Статус Аландских островов имеет три характерных признака: они являются автономной провинцией Финляндской Республики; представляют собой шведоговорящую провинцию в рамках этой республики, при том, что в стране более 90 % населения говорит на финском языке; и, наконец, Аландские острова – демилитаризованная зона Финляндии.

Следует отметить, что шведы-аландцы за период существования автономии никогда не считали себя ущемленными в правах. Несмотря